

Małek, Janusz

Michał Meurer - reformator Mazur

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 3, 561-568

1962

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MICHAŁ MEURER—REFORMATOR MAZUR

Dzieje reformacji w Prusach Książęcych — pierwszego państwa lutereckiego w świecie — zostały opracowane generalnie w szeregu prac Pawła Tschackerta¹⁾. Mimo tego jeszcze wiele podstawowych problemów w pełni nie rozstrzygnięto i nie zbadano, np. nie ustalono ostatecznie daty początków reformacji w Prusach Książęcych, co się udało zrobić dla Inflant i Estonii. Sprawę tę podniósł w r. 1921 Karol Benrath²⁾, lecz od tego czasu mało zajmowano się historią kościoła w Prusach Książęcych. Nie kontynuowano wydawnictwa Pawła Tschackerta *Urkundenbuch zur Reformationsgeschichte des Herzogthums Preussen*, tak że zadanie to stoi w dalszym ciągu przed historykami reformacji. Wydawnictwo to winno być doprowadzone do 1587 r., tj. do chwili zniesienia biskupstw pruskich. Praca ta leży w gestii historyków niemieckich, skoro są w posiadaniu b. archiwum królewskiego. Wiek XX nie przyniósł nawet syntezy historii kościoła dla tych ziem, bo trudno uważać za taką pracę książkę Karola Turowskiego³⁾. Ukazało się natomiast sporo przyczynków i artykułów, zwłaszcza niemieckich, które w jakimś stopniu popularyzowały badania Tschackerta⁴⁾. Z literatury polskiej na uwagę zasługują artykuły W. Weintrauba⁵⁾, Wł. Chojnackiego⁶⁾, i H. Zinsa⁷⁾. Ostatnio nad tą problematyką prowadził badania specjalistyczne Erich Roth⁸⁾.

Jedynie kilku wielkich ludzi reformacji w Prusach Książęcych posiada opracowane biografie. Są to: książę Albrecht⁹⁾, Jerzy Polentz¹⁰⁾ — pierwszy biskup protestancki w świecie, Paweł Speratus¹¹⁾ — biskup pomezanski od r. 1529. Nie mają natomiast

¹⁾ *Urkundenbuch zur Reformationsgeschichte des Herzogthums Preussen*, Leipzig 1890, t. I—III (t. I zawiera syntezę dziejów reformacji, a t. II—III obejmują dokumenty aż po r. 1549); *Herzog Albrecht von Preussen als reformatorische Persönlichkeit*, Halle 1894 i inne.

²⁾ *Die fünf Agendenreformen unter Herzog Albrecht*, *Altpreussische Monatsschrift*, t. 58, z. 1, s. 37—38.

³⁾ *Kirchengeschichte der Provinzen Ost- und Westpreussen*, Breslau 1908.
⁴⁾ Paul Hensel, *Die evangelischen Masuren*, Königsberg 1908; A. Nietzki, *Wie Ostpreussen evangelisch wurde*, Königsberg 1917.

⁵⁾ *Udział Prus Książęcych w reformacji polskiej*, *Reformacja w Polsce*, nr 6, 1934, s. 21—24 i 38—63.

⁶⁾ *Zbory polsko-ewangelickie w b. Prusach Wschodnich w XVI—XX w.*, *Reformacja w Polsce*, t. 12, 1953—1955, nr 45—50, s. 303—452.

⁷⁾ *Początek reformacji na Warmii*, *Odrodzenie i Reformacja w Polsce*, t. II, 1957, s. 153—190.

⁸⁾ *Herzog Albrecht von Preussen als Osiandrist*, *Theol. Lit. Zeitung*, 78, 1953, s. 55—64.

⁹⁾ Karl Lohmeyer, *Herzog Albrecht von Preussen*, Danzig 1890; P. Tschackert, *Herzog Albrecht von Preussen als reformatorische Persönlichkeit*, Halle 1894; W. Hubatsch, *Albrecht von Brandenburg—Ansbach*, Heidelberg 1960.

¹⁰⁾ Paul Tschackert, *Georg von Polentz, Bischof von Samland*, Leipzig 1888.

¹¹⁾ Paul Tschackert, *Paul Speratus, evangelischer Bischof von Pommern in Marienwerder*, Halle 1891.

opracowanej dotąd biografii: Jan Briessman, który wygłosił pierwsze luterskie kazanie 27 IX 1523 r. w Królewcu; Erhard von Queiss — pierwszy biskup protestancki Pomezanii; Jerzy Poliander — zasłużony dla protestanckiego szkolnictwa i Michał Meurer — reformator Mazur. Bardzo ważna jest dla nas działalność Meurera, gdyż on wprowadził protestantyzm wśród katolickiej dotychczas ludności polskiej na Mazurach. Czy w czasie swojej kilkuletniej działalności na Mazurach (1528—1531) nauczył się języka polskiego, trudno odowiedzieć. W każdym razie wprowadził on reformację, której jedną z tez było nauczanie Ewangelii w języku narodowym, tutaj w języku polskim. Spowodowało to rozwój piśmiennictwa religijnego dla Mazurów od czterdziestych lat XVI w., którego przedstawicielami byli Jan Maletius, Andrzej Samuel, Jan Seklucjan i wielu innych, którym wiele miejsca w swych pracach poświęciła Emilia Sukertowa-Biedrawina¹²⁾. W ten sposób Meurer przyczynił się pośrednio do rozwoju polsko-luterskiej literatury religijnej dla Mazurów, która utrzymywała lud ten w polskości.

Postać Meurera doczekała się dwóch dobrych przyczynków źródłowych Hermana Freytaga¹³⁾ i Maxa Rhodego¹⁴⁾. Pierwszy z nich omawia życie Meurera do chwili jego przyjazdu do Prus, drugi zaś poświęcony jest głównie jego działalności w Prusach. Brak jednak dotąd syntetycznego ujęcia tej sylwetki, skoro Meurer nie został uwzględniony w żadnej encyklopedii kościelnej, tak niemieckiej jak i polskiej. Jedyne *Altpreussische Biographie*¹⁵⁾ zamieściła krótki życiorys. Z tego względu naszym zadaniem będzie wypełnienie tej luki pod kątem jego działalności na Mazurach. Przy opracowaniu życiorysu Meurera trzymać się będziemy w zasadzie norm stosowanych w *Polskim Słowniku Biograficznym*.

* * *

Michał Meurer¹⁶⁾, Michael a Muris Galliculus lub Michael Oberhan urodził się w roku nieznanym w Grossenhain koło Lipska.

¹²⁾ E. Sukertowa-Biedrawina, *Zarys piśmiennictwa polskiego na Mazurach Pruskich*, Działdowo 1935, s. 4—8; też, *Bojownicy o wolność i polskość Mazur i Warmii na przestrzeni 7 wieków*, Olsztyn 1953, s. 16—19; też, *Polskie piśmiennictwo i szkolnictwo w Prusich Książęcych w XVI—XX w. Z dziejów Warmii i Mazur*, Olsztyn 1958, s. 84.

¹³⁾ *Michael Meurers Leben bis zu seiner Ankunft in Preussen*, Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins, H. XLI, Danzig 1900, s. 139—148.

¹⁴⁾ *Die reformatorische Wirksamkeit Michael Meurers in der Hansestadt Danzig und im Herzogtum Preussen*, Mitteilungen des Vereins für die Geschichte Ost- und Westpreussen, Jhrg. 18, 1944, s. 41—58.

¹⁵⁾ *Altpreussische Biographie*, hrsg. v. Ch. Krollmann, Königsberg 1942, t. II, z. 1, s. 433/2, autor notki: Lehnerdt.

¹⁶⁾ Sylwetkę Meurera przedstawiam na podstawie P. Tschackerta, *Urkundenbuch zur Reformationsgeschichte des Herzogthums Preussen*, Leipzig 1890, t. I—II (dalej — UB) i wspomnianych wyżej artykułów Freytaga i Rhodego oraz notki w *Altpreussische Biographie*. Uwzględniono poza tym następującą literaturę:

Ch. Hartknoch, *Preussische Kirchen-Historia*, Frankfurt am Mayn und Leipzig 1686, s. 285; D. H. Arnoldts, *Kurzgefaste Nachrichten von allen seit der Reformation an den Lutherischen Kirchen in Ostpreussen gestandenen Predicern*, Königsberg 1777, s. 254—255; też, *Kurzgefaste Kirchengeschichte des Königreichs Preussen*, Königsberg 1769, s. 269, 273, 358; A. Harnoch, *Chronik und Statistik der evangelischen Kirchen in dem Provinzen Ost- und Westpreussen*, Neidenburg 1890, s. 34 i 277—8; F. Koch, *Die ältesten Visitationsberichte über masurische Kirchen und Schulverhältnisse aus dem Jahre 1529 und 1531*, Ostdeutsche Monatshefte für Erziehung und

Próby ustalenia tej daty przez Rhodego 17) na podstawie księgi kościelnych w miejscu urodzenia nie dały rezultatu. Zmarł 17 grudnia 1537 r. w Królewcu. Po raz pierwszy spotykamy go w ród immatrykulowanych studentów w r. 1500 w Lipsku jako brata Michała de Henichen. Należał on wówczas do zakonu cystersów. W czasie studiów mieszkał w kolegium bernardynów, które podlegało opatowi w Altzelle. Po ukończeniu studiów przebywał w klasztorze cysterskim w Altzelle, po czym przy drodze łączącej Drezno z Lipskiem. Tutaj pogłębiał swoje studia pracując w bibliotece. Stał się uczonym

Ogłoszenie I agendy 752S! die Jrn oinla Inter^Mp^o w Prusach Księcych
 wg malowidła pochodzącego z XIX w.

i muzykiem. Było to tym łatwiejsze, i przeorem był tam znany humanista Marcin von Lochbau. Słynny ród oism Meurera z tego okresu znane jest *Compendium, musicae* i edycja odnaleziona w bibliotece klasztornej! rekonstrukcja Claudiana Mamerthusa z XI w. De *stdu animae*, zadedykowanego Marcinowi von Lochbau ISV W ze zku z przygotowaniem tego ostatniego dzieła snotkał się z chwalebna Ooinia o jej wykonaniu ze strony wybitnego lipskiego humanisty

TTnterricM. t TT. 1904. s. 571—583: . » n s p l. p v a n n n l i s c h p n M a s n r. p v.
 KniVehorff 19 8. , 12—18: K. Turowski. *KirchnnaP^rTijftp der Provinzen
 Ost- und Wpstvreurssp. Breslau 1908. s. 32: A. Nietzki. Wie Ostvreusson
 r>innapi<tcw wurde. Kompserbiff 1917. r. 38—38: M. Fedprmann. M u n d
 Mitsivfl.prip zur Zeit Herren Alhrpcbts. T^nniVsber? 1939. s. 18. 119. 13 i n.
 137 .: G. Thielen. Die Kultur nm Hoff Hpr*oa Albrechts von Preussen
 (1525—1558), Gö+timeen 1953. s. 139: Emilia Sukertowa-Biedrawina.
 Píprwsi ewanctplivev duszpasterze no^scu na Mazurach, Kalendarz dla Warmii
 i Mazur na rok 1955. s. 267—272. W nrrvnisacb odnotowujemy tylko potw,*er-
 dzprila -rrdHlowo z U R . n n g j a d v o d o s o b n i o n e i s p o r n e .*

17 M. Phod e. op. cit., s. 41.

le) UB, II, 19a.

Piotra Mosellanusa¹⁹⁾. Poza tym Meurer pisywał wiersze i epigramy. Od r. 1520 pozostawał w korespondencji z Marcinem Lutrem, który nazywał go „Michael Hänlein”. List z 20 X 1520 r. wskazywał na zażyły stosunek między obydwoma mężami²⁰⁾. W r. 1521 znów był na uniwersytecie lipskim, gdzie zdobył stopień naukowy magistra. Pozostawał on tu w kręgu humanistów: wspomnianego Piotra Mosellanusa, Jana Poliandra i dominikanina Schlaupnera — późniejszego reformatora Norymbergi. 23 V 1521 r. magistrowie lipscy, wśród nich Meurer, Mosellanus, Schlaupner skarżyli się na doktorów, iż nie pozwalano im czytać ksiąg teologicznych. Stanowi to dowód, że Meurer przyznawał się do reformacji. Wystąpienie to nie mogło pozostać bez skutków dla Meurera, zwłaszcza że nie żył już opat Marcin von Lochau, a jego następcą był Paweł Badimann z Chemnitz, późniejszy napastliwy przeciwnik Lutra w latach 1524—1533. Nie mogąc liczyć na pobłażliwość przełożonego, Meurer postanowił opuścić klasztor; kiedy się to stało, nie można dokładnie ustalić. W każdym razie w 1525 r. był już w Wittenberdze, gdzie został immatrykulowany 28 IV 1525 r. Był on już wtedy żonaty i posiadał dostatnią placówkę kaznodziejską w dobrach Kötteritzschów w Leisning. Tutaj spotkał się z Janem Bonholtem — księdzem przy kościele św. Barbary w Gdańsku. Bonholt przebywał w Niemczech z polecenia rady Gdańska w celu zwerbowania kaznodziei²¹⁾. Próba sprowadzenia Jana Bugenhagena nie dała wyniku, toteż Luter polecił mu nakłonić Tilemanna Schnabla z Leisning. Wtedy to spotkał Bonholt Meurera, który przypadł mu do gustu, i zawiadomił o tym radę Gdańska. W liście z 1 IV 1525 zaleciła ona sprowadzić obydwu księży. Dn. 5 V 1525 r. dał Luter listy polecające do rady Gdańska Meurerowi²²⁾, którego spotykamy tam już 1 VI i w Zielone Świąta (4 VI)^{22a)} wygłosił swoje pierwsze kazanie w kościele NMP oraz w nowym szpitalu przy klasztorze dominikanów. Odtąd prowadził swoją działalność kaznodziejską przez cały rok²³⁾. Została ona oceniona przez katolików łagodnie, a nawet przez kronikarza Szymona Grunaua, który nazywał Meurera cietrzewiem (*Averhan*)²⁴⁾. Meurer był tym, który skoordynował wysiłki reformacyjne i stąd nazywany jest reformatorem Gdańska. 20 IV 1525 r. burmistrz polecił mu wstrzymać się chwilowo z prowadzeniem kazań. Tymczasem Zygmunt Stary postanowił zlikwidować gdański ośrodek reformacyjny. Na podstawie wyroku sądu karnego 13 osób ścięto²⁵⁾. Meurer uniknął wyroku dzięki księciu Albrechtowi, który odwiedził Gdańsk w towarzystwie Jana Poliandra. Ten ostatni był, jak wyżej wspomnieliśmy, kolegą Meurera z okresu lipskiego i zwrócił na niego uwagę księcia. Wówczas książę wstawił się za nim do króla, ratując go od zguby. Meurer przybył wraz z księciem do Prus Książęcych 30 maja 1526 r., aby pozostać

¹⁹⁾ UB, II, 21a.

²⁰⁾ UB, II, 38.

²¹⁾ UB, II, 339. instrukcja z 1 IV 1525 r.

²²⁾ UB, II, 351.

^{22a)} P. Simson, *Geschichte der Stadt Danzig*, t. II, Danzig 1916, s. 79.

²³⁾ A. Harnoch, op. cit., s. 384 z trudem identyfikuje go z Meurerem z Kętrzyna i Lipnika.

²⁴⁾ Sz. Grunau, *Preussische Chronik*, t. III, Leipzig 1896, s. 178, 187 i 243, nazywa Meurera też doktorem, dla tej wiadomości brak dodatkowego potwierdzenia.

²⁵⁾ K. Turowski, op. cit., s. 32.

tu na zawsze. W chwili przybycia Meurera do Prus Książęcych kraj ten był już oficjalnie ewangelicki na podstawie mandatu księcia Albrechta z 6 lipca 1525²⁶⁾, w którym nakazywał on głosić „czyste słowo Boże” oraz na podstawie *I Porządku Kościelnego* z 10 grudnia 1525 r.²⁷⁾ ustalającego luteranizm jako religię państwową. *I Porządek Kościelny* ustanawiał: 1. sposób powoływania i utrzymywania księży — to, co było najważniejsze dla kościoła jako społeczności zorganizowanej; 2. dni świąteczne; 3. użytkowanie dotychczasowych dochodów kościelnych.

W *Porządku* znalazł się artykuł ustalający jednolity porządek nabożeństw dla wszystkich kościołów w kraju. Wydrukowano go w marcu 1526 r. jako *Artykuły ceremonii i innego porządku kościelnego*. Przewidywał on dla ludności nieniemieckiej tłumaczy, którzy by słowa duchownego przekładali na język wiernych²⁸⁾. Tschackert²⁹⁾ wyjaśnia, że za nie-Niemców uważano Prusów, polskich Mazurów, Litwinów i Kurów.

W celu wprowadzenia w życie *I Porządku Kościelnego*, co oznaczało zluteranizowanie wszystkich parafii (dotychczas tylko Królewiec był całkowicie protestancki), przedsięwziął książę Albrecht wizytację kraju. W wizytacji z 1526 r. uczestniczyli Adrian von Weiblingen i dr Paweł Speratus³⁰⁾.

W latach 1526—1528 Meurer najprawdopodobniej przebywał w Królewcu i współpracował w przygotowaniu dwóch śpiewników kościelnych, które ukazały się w 1527 r. w Królewcu. Sugestie Tschackerta³¹⁾, że Meurer przebywał od r. 1526 w Kętrzynie, odrzucił Rhode³²⁾. Od r. 1528 był on księdzem i arcyprzebiterem (co odpowiada dzisiejszemu stanowisku superintendenta w kościele luterskim) w Kętrzynie. Spełniał on funkcję zastępcy biskupa na Mazurach, zwanych wówczas *tractus eremiticus, Wildniss* (puszcza). Jego wynagrodzenie miało wynosić 80 grzywien. Zainstalowanie Meurera w Kętrzynie w r. 1528 przy kościele św. Jerzego wiązało się z wydaniem 10 marca 1528 r. przez księcia Albrechta mandatu ustalającego nowe granice biskupstw pruskich. Natangia i Mazury, należące dotąd do biskupstwa warmińskiego, zostały dołączone: pierwsza do biskupstwa sambijskiego w Królewcu, drugie do biskupstwa pomezkańskiego w Kwidzynie³³⁾. Na Mazury składały się wówczas starostwa: Kętrzyn, Szestno, Ryn, Węgorzewo, Etk, Nordenburg, Giżycko, Straduny i Pisz³⁴⁾. 24 kwietnia 1528 r.³⁵⁾ książę zarządził wizytację przyłączonych parafii. W Natangii wizytację przeprowadzili w r. 1528 biskup Jerzy Polentz i dr Paweł Speratus, zaś wizytacje parafii mazurskich w starostwach Rynu, Etku, Stradun, Węgorzewa, Giżycka, Nordenburga i Szestna zlecono Meurerowi³⁶⁾. W okresie przedrefor-

²⁶⁾ UB, II, s. 371 i treść omówiona w t. I, s. 118—119.

²⁷⁾ UB, II, 416—418, treść omówiona u Tschackerta *Herzog Albrecht als reformatorische Persönlichkeit*, s. 36—38.

²⁸⁾ „Item is es von nöthen Undeutschen ihre Tolken zu haben”.

²⁹⁾ UB, I, s. 129 „Undeutsche waren die preussischen Ureinwohner, die polnischen Masuren, die Littauer und auf der Kurische Nehrung die Kuren”.

³⁰⁾ UB, I, s. 134.

³¹⁾ UB, I, s. 153.

³²⁾ Op. cit., s. 45.

³³⁾ H. Zins, op. cit., s. 71.

³⁴⁾ UB, I, s. 154 i t. II, 597.

³⁵⁾ UB, I, s. 154.

³⁶⁾ UB, II, nr :613.

macyjnym była następująca ilość parafii na Mazurach: w powiecie Szczytno — 7; Ostróda — 16; Węgorzewo — 3; Pisz — 7; Giżycko — 4; Olecko — 1; Mrągowo — 6³⁷⁾. Należało teraz te katolickie parafie przekształcić w ewangelickie. Przed wizytacją, będącą zarazem aktem wprowadzenia nowego obrządku w parafiach, wręczono wójtom, szlachcie, mieszczańom, wolnym chłopom mandat księcia, który objaśniał, jak należy urządzić życie kościelne na nowych zasadach. Meurerowi zalecono: „winien wszystko zło i to wszystko, co jest szkodliwe, z życia kościelnego usunąć, aby poddani byli wychowywani w nowym, czystym duchu i nauce”³⁸⁾. Najczęściej wprowadzenie luteranizmu odbywało się w sposób prosty: dotychczasowi księża katolicki przyjmowali naukę Lutra, dzięki czemu mogli pozostać na swoich placówkach³⁹⁾. Jedynie na Mazurach zdarzały się wypadki oporu⁴⁰⁾. Na Mazurach wprowadzenie reformacji było o tyle utrudnione, iż brakło kaznodziei luterskich znających język polski, stąd od lat czterdziestych XVI w. przybywało ich wielu z Polski, np. Marcin Glossa, Mysłentowie, Wanowscy, Boreccy, Drygalscy, Grzegorzewscy, Wilamowscy, Rostkowscy i inni⁴¹⁾. Na razie jednak należało wprowadzać reformację na Mazurach, co czynił Meurer w czasie swoich wizytacji w latach 1529—1531. W 1529 r. zwizytował on: Szestno, Miłki, Orzysz, Okartowo, Lisowo, Ełk, Straduny, Juchę, Kalinowo, Mikołajki i Ryn, wprowadzając nową religię na podstawie mandatu księcia z 26 I 1529 r.⁴²⁾. W sprawozdaniu z 30 czerwca 1529 r. dla księcia Albrechta wskazywał Meurer na trudną sytuację księży, którzy ponoszą ciężary na równi z chłopami⁴³⁾. Zaraza, jaka wybuchła w jesieni 1529 r., zabrała około 30.000 ofiar wraz z biskupem pomezzańskim Erhardem von Queiss, wstrzymując nieco prace wizytacyjne. Jednak w 1530 r. Meurer rozpoczął drugą wizytację wraz z ksiązęciem komisarzem Zygmuntem Rautherem, również i na terenie Natangii, którą poprzednio zwizytowali biskup Polentz i Paweł Speratus. O jego pilności przy wizytowaniu świadczą poprawki liczby włók w parafiach wnoszone do danych z poprzedniej wizytacji Polentza i Speratusa.

Meurer w liście z 1529 r. do zaufanego radcy ksiązęcego, Erharda, nawoływał do zwołania synodów i w ten sposób wpłynął na księcia, który już 5 lipca 1529 r. chciał zwołać synod na koniec sierpnia⁴⁴⁾. Na skutek zarazy musiano to odłożyć. Jednak w styczniu 1530 rozpisał książe 4 synody dla pruskiego duchowieństwa — 3 prowincjonalne: sambijski — 2 lutego w Królewc; mazurski w Kętrzynie — 16 lutego (gdzie Meurer spełniał funkcję wicebiskupa) i pomezkański — 7 marca w Kwidzynie. Krajowy synod miał się

³⁷⁾ P. Hensel, op. cit., s. 19.

³⁸⁾ F. Koch, op. cit., s. 582.

³⁹⁾ P. Hensel, op. cit., s. 14.

⁴⁰⁾ Wł. Chojnacki, *Stosunki kulturalne na Mazurach w XVI—XVIII w. Pomorze nowożytne* pod. red. G. Labudy i St. Hoszowskiego, Warszawa 1959, s. 98—99.

⁴¹⁾ E. Sukertowa-Biedrawina, *Pierwsi ewangeliccy duszpasterze...*, s. 267—272. Maciejowi Wanowskiemu, pochodzącemu z Polski, poświęcił osobny artykuł W. Annow, *Mathias Wannovius von 1547 bis 1589 lutherischer Pfarrer in Sorquitten, der Stammvater der Westpreussische familie Wannow*, *Mitteilungen des Westpreussischen Geschichtsvereins*, Jrg. 12, 1913, s. 54—61.

⁴²⁾ F. Koch, op. cit., s. 583 i UB, II, 613.

⁴³⁾ Ibidem, s. 576—577 i UB, II, 631 i 632.

⁴⁴⁾ Ibidem, s. 583 i UB, II, 630.

odbyć 12 maja 1530 r. w Królewcu. Całkiem prawdopodobne, że synody te rzeczywiście się odbyły. Wydano tego roku *Statuta synodalia*, które stały się podręcznikiem religii protestanckiej i wzorcem konfesji augsburskiej, przyjętej w Prusach Książęcych 25 sierpnia 1530 r. Odtąd uważano księstwo pruskie za ostatecznie zewangelizowane⁴⁵⁾. Istotnie, kraj ten posiadał już panującą religię, stan pastorski i parafie zorganizowane według nauki Lutra. Dalsze wysiłki szły w kierunku pogłębienia życia religijnego w duchu luteranizmu. Czynił to Meurer w swej trzeciej wizytacji wiosną 1531 roku wraz z Zygmuntem Rautherem w diecezji, którą teraz już zarządzał Paweł Speratus (od r. 1529). Zwizytowano: Szestno, Mrągowo, Pasym, Ryn, Pisz, Drygały, Białą Piską, Kumilsko, Trelkowo, Miłki i Targowo. 12-stronicowe sprawozdanie z tej wizytacji podawało granice parafii, majątek kościoła, wynagrodzenie księży i nauczycieli.

Równocześnie z tendencjami dośrodkowymi w kościele luterskim istniały też odsrodkowe, których wyrazem była sekta Schwenkfelda. Zwolenników Schwenkfelda nazywano „sakramentalnikami”, gdyż odrzucali oni sakramenty. Przeciwwstawiali się twierdzeniom Lutra o usprawiedliwieniu, o niemożliwości przestrzegania przykazań Boskich i o wolnej woli⁴⁶⁾. W Prusach Książęcych reprezentował ich właściciel Pisz a Giżycka, przyjaciel księcia Albrechta, Fryderyk von Heydeck. Doszło do ostrego sporu między luteranami a sakramentalnikami. W dyskusjach zaproponowanych przez Albrechta między obydwooma stronami w czerwcu i grudniu 1531 r. w Kętrzynie luteran reprezentował obok Jana Briessmana i Jana Poliandra również Meurer. Jego spokojne i pokojowe nastawienie nie popsuło mu stosunków z Heydeckiem, z którego śmiercią w r. 1536 zniknęła sakramentalnica z areny dziejowej w Prusach Książęcych.

Między 9 VI a końcem roku 1531 został Meurer powołany na proboszcza w kościele św. Barbary w Lipniku, w Królewcu⁴⁷⁾. Na prośbę księcia Meurer dokonał tłumaczenia z łaciny książki Filipa Melanctona *O wieczery Pańskiej*, przesyłając tekst księciu w 1532 r.⁴⁸⁾. W tym też roku książka ujrzała światło dzienne w Wittenberdze. W czasie swej pracy duszpasterskiej w Królewcu Meurer był równocześnie pomocnikiem biskupa Speratusa w wizytacjach, np. w r. 1533, z którym pozostawał w koleżeńskich stosunkach⁴⁹⁾. W r. 1535 książę Albrecht zwrócił się do księży z prośbą o opodatkowanie się na rzecz kraju. Kiedy duchowni odmówili, biskup Speratus widział w Meurerze jedyną osobę, która może pośredniczyć w tym sporze⁵⁰⁾. Meurer obok Jana Briessmana, kaznodziei w katedrze knipawskiej i Jana Poliandra ze Starego Miasta był w pewnym stopniu doradcą księcia w polityce kościelnej, np. w lutym 1537 r. Meurer podpisał dokument, który odpowiadał

⁴⁵⁾ A. Harnoch, op. cit., s. XVII.

⁴⁶⁾ *Podręczna encyklopedia kościelna* pod red. Z. Chęłmickiego, t. XXV — XXVI, Warszawa 1912, s. 133/1.

⁴⁷⁾ A. Harnoch, op. cit., s. 238 myli się mówiąc, iż z Królewca przeszedł do Miłomiłyna (*Liebemühl*), a H. Arnoldt's *Nachrichten*, op. cit., s. 254 błędnie mianował go kaznodzieją nadwornym; zob. też *UB*, II, 828.

⁴⁸⁾ *UB*, II, 839.

⁴⁹⁾ *UB*, II, 908.

na pytanie księcia, czy należy się przeciwstawić uchwałom soboru w Mantui w r. 1537, jeśli będzie on występował przeciw protestantyzmowi⁵¹⁾. Chociaż Meurer nie był zaufanym doradcą księcia, to jednak cieszył się jego względami, np. w grudniu 1537 r. przesłał mu książę pismo kondolencyjne w związku ze śmiercią jego dziecka. Rhode⁵²⁾ ustala datę śmierci Meurera na 17 grudnia 1537 r., podczas kiedy Federmann błędnie podawała r. 1548⁵³⁾. Meurer był autorem pierwszego porządku w kościele protestanckim dla emerytów — księży, ich wdów i sierot⁵⁴⁾. Książę cenił go szczególnie ze względu na jego umiejętności muzyczne, zakupując od wdowy jego kompozycje i instrument muzyczny zwany *Virginal*⁵⁵⁾. Meurer zresztą nadzorował budowę organów zamkowych rozpoczętą w r. 1537, a zakończoną w r. 1540. Wdowa po Meurerze, Jadwiga, otrzymała w r. 1538 propozycję pójścia na służbę książęcą jako szafarka. W roku 1548 na jej prośbę książę zlecił przyjęcie jej do szpitala w Lipniku⁵⁶⁾. O potomstwie jego, poza śmiercią dziecka w r. 1537, nic nie wiadomo.

Po odejściu Meurera w 1531 r. z Kętrzyna opiekę nad Mazurami sprawował biskup pomezański, Paweł Speratus, sprowadzając polskich kaznodziei i popierając polskie szkolnictwo i drukarstwo⁵⁷⁾. Dopiero porządek kościelny z r. 1544 uregulował ostatecznie stosunki w kościele luterańskim na Mazurach i nadał mu właściwe oblicze.

---

⁵⁰⁾ UB, II, 1010 i 1012—1014.

⁵¹⁾ UB, II, 1063 i 1067.

⁵²⁾ Op. cit., s. 52.

⁵³⁾ Op. cit., s. 138.

⁵⁴⁾ UB, II, 1107.

⁵⁵⁾ M. Federmann, op. cit., s. 138.

⁵⁶⁾ UB, II, 1109—1110.

⁵⁷⁾ P. Tschackert, *Paul Speratus*, 76—80.